

CULTURA

AVUI

DIJOURS, 28 D'ABRIL DEL 2005

100 anys de 'Solitud'

CATERINA ÀLBERT VA SER LA PRIMERA DONA (1923) QUE VA INGRESSAR A LA REIAL ACADEMIA DE LES BONES LLETRES

A PROPÒSIT DEL CENTENARI DE LA CÈLEBRE NOVEL·LA DE VÍCTOR CATALÀ, PSEUDÒNIM DE CATERINA ÀLBERT, CARME ARNAU ENS INTRODUEIX ALGUNES DE LES CLAUS I DE LA RECEPCIÓ DE 'SOLITUD', UNA OBRA QUE CAL RELLEGIR I QUE EDICIONS 62 HA PRESENTAT EN UNA EDICIÓ ESPECIAL, AL COSTAT DE L'OBRA INÈDITA 'QUINCALLA. MIL ADAGIS PER APRENDRE VOCABULARI'

SUMARI

Entrevista a Dennis Lehane

IV

Shutter Island és la novel·la que el nord-americà Dennis Lehane (1964) ha publicat a RBA. Dos agents de l'FBI tenen un cas en una illa que és un centre penal psiquiàtric. Lehane és autor de *Mystic River*, que Clint Eastwood va convertir en pel·lícula.

Els nous poemes de Jordi Sarsanedas

X

Proa ha publicat *Silenci, respostes, variacions*, el nou llibre de poemes de Jordi Sarsanedas, que també és autor de *Cor meu, el món* (1999), *L'enlluernament, al cap del carrer* (2001) i *Com una tornada, sí* (2003). Sarsanedas fa una tria severa dels mots que utilitza.

'Les passions' de Bill Viola a Madrid

XVIII

Les passions és el títol de l'exposició que podem visitar a Madrid fins al 15 de maig a la Sala d'Exposicions de la Fundació La Caixa. Es tracta de tretze peces videogràfiques que Bill Viola (Nova York, 1951) va crear entre el 2000 i el 2002.

100 ANYS DE 'SOLITUD'

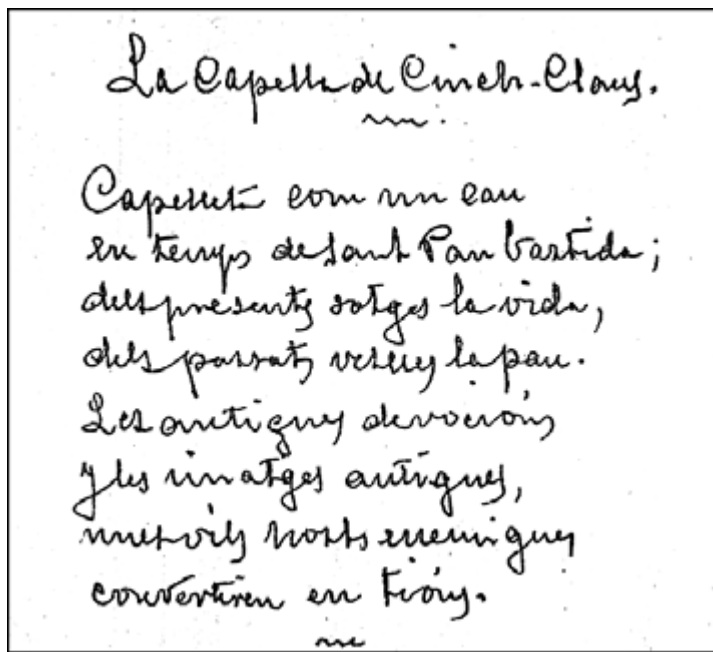
El centenari d'una novel·la universal

CARME ARNAU

Aquest any en fa cent de la publicació de *Solitud*, de Víctor Català, una de les novel·les més destacades de la literatura catalana, una obra clàssica i, per tant, que val la pena llegir i, també, rellegir. Perquè Víctor Català, malgrat les seves protestes d'amateurisme, un recurs retòric sense cap mena de dubte, és una gran creadora, una artista conscient del deure de sinceritat amb si mateixa, i amb un lector determinat, no qualsevol; destaca, doncs, com si ens donés ja una clau per a la lectura, que la seva obra no l'adreça a "la damisella ciutadana", perquè els seus "colors són massa crusos, les ratlles massa negres: hi manquen mitges tintes, matisos esblaimats i corbes gracioses com espirals de fum d'un pebeter", per dir-ho amb paraules seves. Per tant, aconsella a aquesta lectora que deixi de banda el llibre i que somniï. De fet, Víctor Català, s'acaba i presenta al lector la vida, tal com ella la veu, evidentment, una vida dura, cruel, plena de patiments de tot tipus, al centre de la qual hi ha la mort. I el mal, temes universals i, per tant, de plena actualitat.

CREADORA LLIURE I VALENTA

D'una banda, doncs, tenim Víctor Català, una creadora lliure i valenta que, amb una gran decisió escriu una obra personal, que defineix com uns "cants aturmentats i plens". De l'altra, Caterina Albert i Paradís, la dona cultivada i de múltiples interessos, que es guarda com d'escaldar-se de parlar amb amics i amigues barcelonins i estiuejants de res que faci pensar en una "persona que escriu". També ens diu, en aquesta mateixa línia, que mai no hauria signat res amb nom de dona. Separa, doncs, clarament la dona privada, de l'escriptora pública, amb una mena de màscara amb nom propi i masculí -cal tenir present que *màscara* vol dir persona-, seguint tantes autores cèlebres del segle XIX, com és el cas de George Eliot i de George Sand. Tanmateix, a través de les seves obres, Víctor Català ens acostuma a donar una visió del món i una experiència de la vida des d'un punt de vista femení, en un escenari que, a més, acostuma a ser ginomòrfic, si se'm

Una imatge antiga de l'ermita de la Santa Reparada de Cinclaus, a Girona, i, a sota, un poema inèdit i manuscrit que Caterina Albert li va dedicar quan l'ermita va ser cremada el 1936, a l'inici de la Guerra Civil Espanyola

permet el neologisme. *Solitud* és un clar exemple del que apunto. D'aquesta obra de gran complexitat, tan rica i suggeridora com original, destacaré dos aspectes que em semblen particularment aconseguits i que demostren que es tracta d'una gran creadora. El primer és que ens trobem amb una novel·la d'un marcat perspectivism, des d'una mirada que té nombrosos punts de contacte amb la pintura, que va atreure molt Víctor Català, que també pintà i esculpí i que, de fet, sembla buscar un espai de llibertat, d'expressió i de catarsi en la creació. El segon aspecte és el paper central que tenen a

Solitud, no només els sentiments en un personatge definit com una ànima calda, sinó sobretot el cos, un cos sacsejat per mil i una sensacions, un cos voluptuós, carnal i sensual, amb uns sentits a flor de pell, literalment: gust, olfacte, tacte, oïda, a més de la vista, anteriorment esmentada. Dos aspectes que, deixant de banda lectures ben pertinents, com la modernista de Jordi Castellanos, i la freudiana de Gabriel Ferrater, assenyalen la plena actualitat de l'obra.

En efecte, pel que fa al primer aspecte, Mila és la protagonista absoluta de l'obra, una dona de gran sensibilitat, més

aquell cel d'un blau puríssim d'ulls de verge, el turó matisat de verd primaverencs, curull de castes rosses i cenyit per la banda de glassa del to rosat, tenia més aparença de fantasia màgica de pintor luminista que de cosa real i veritable".

A més, el lligam amb la pintura és ben visible, també, en la importància de la llum, que separa clarament els dos espais centrals de l'obra, l'interior i l'exterior de l'ermita, que es troba al cim de la muntanya on arriben Mila i el seu marit per fer-se'n càrrec, per ser-ne els ermitans: fosc i malèfic el primer, lluminós i amable el segon. De fet, a l'ermita, on entra aquest personatge a la nit, al segon capítol, amb una il·luminació escassa, hi ha molts racons en penombra i per això la dona hi experimenta una impressió desagradable, que s'incrementa per la fredor característica del lloc, que relaciona amb la de les tombes -com un drap humit se'n diu per demostrar la convincent evocació tàctil-; i, per insistir en aquest aspecte, Mila s'hi sentirà com una enterrada viva, i tot plegat ens fa pensar en les novel·les gòtiques, tant pel que fa a l'espai descrit, com als sentiments evocats, unes novel·les que van assolir una gran difusió i èxit. Però, a l'ermita, Mila hi troba el pastor, amb un paper positiu, que esborra la seva soledat i la de l'indret, i així ho exposa amb aquesta mena de discurs indirecte lliure tan actual i eficaç: "¿Com s'ho hauria fet, la primera nit, si s'hagués de cuidar de tot, soleta?".

RADICALMENT DIFERENT

Quant a la figura del pastor, és fonamental a la novel·la, perquè ell aportarà una mirada radicalment diferent de la de Mila, tant pel que fa al paisatge com al concepte de la vida, de resignada i sàvia acceptació, en el seu cas, com la de Job; i és que ell, amb la seva visió és capaç de copsar el que és invisible i aporta, així, un fons atàvic -l'exemple més destacat del qual són les rondalles-, que enriqueix la novel·la, amb un lèxic que s'oposa al més planer dominant i amb figures fantàstiques: les encantades, els focs follets...

I retornant a la llum, com a demostració de l'oposició, el tercer capítol, *Claror*, s'allunya de la nocturnitat i de la foscor de l'anterior, i té per escenari l'exterior de l'ermita, quan ja s'ha fet de dia, i tot sembla més agradable, més benèvol, sobretot, quan hi apareix el sol, l'únic que escoltarà la crida d'affecte de Mila i la besarà. I aquesta oposició exterior/interior, que n'arrossega d'altres, sobretot, mal/bé, inaugura la

►►►

Amb el suport de

 Generalitat
de Catalunya

100 ANYS DE 'SOLITUD'

Una 'Solitud' en pantalla

TONI VALL

CASA-MUSEU EL CLOS DEL PASTOR / INSTITUT CATALÀ DE LA DONA

ENTRE DUES AMIGUES, A LA CISTERNA DE LA CASA PAIRAL

►►►
novella, i hi regnarà fins al final, quan es resoldrà, en un únic capítol, el penúltim, *La nit aquella*, en el qual, ja mort el pastor, Mila serà violada per l'Ànima, una figura més propera a les bèsties que no pas als homes, a l'interior de l'ermita i davant dels ulls indiferents de sant Ponç, un sant d'aspecte amenaçador, hostil a la protagonista, en tot cas. I després de la violació, marcada per sempre més en carn viva –una ferida que s'ha fet amb un pern de ferro, en caure, clara imatge d'una violació que no s'explica–, Mila surt a fora, amb el cel proper i la muntanya llunyana, i ja no hi voldrà tornar a entrar “mai més”, destaca; allà esperarà el marit, amb el qual tampoc no vol tornar “mai més”, repeteix. En canvi, l'Ànima es quedarà “per sempre més”, notem-ho bé, lliure per la muntanya, fins que trobi un altre pastor i una altra ermitana, se'ns diu. Des de la meua perspectiva, l'Ànima –de la muntanya/món–, representa el mal etern, contra el qual l'home/dona no pot lluitar; així, finalment la novella se centra en aquest tema que, des de l'antiguitat clàssica, ha preocupat la humanitat. De fet, per Víctor Català el mal, juntament amb la mort, sembla regnar al món i representa, a més del que l'home no és capaç de comprendre, allò que fa terrible la vida humana.

SENTIMENTS I SENSACIONS

Però si la mirada de Mila, dominant a l'obra, és tan rica com personal, també ho és la seva intimitat, que vol dir no només sentiments, sinó també sensacions; així, només iniciar-se *Solitud*, se'ns presenta un personatge femení inquiet i sexualment frustrat, i d'aquí la pertinència de la lectura freudiana de Gabriel Ferrater, que es podria ampliar molt més perquè l'obra és un ampli camp per a aquest tipus d'enfocament: depressió, histèria, sublimació, somnis...; ens trobem ja, doncs, en plena novella psicològica, aquella que analitza sentiments, estats d'ànim, que parteix d'un personatge en una situació determinada. Es tracta d'uns sentiments de gran complexitat, de vegades ignorats, “malèfiques sensacions desconegudes”, mentre que d'altres

canvien d'una manera abrupta i van d'un extrem a l'altre, o neixen sense que res els pugui justificar.

Pel que fa als sentits, si he apuntat la penetració de la vista, també podem dir el mateix pel que fa al tacte, l'oïda i sobretot l'olfacte, perquè les olors i les pudors tenen un paper destacat l'obra i són tan diverses com penetrants. I tot plegat aconsegueix crear un ambient i, sobretot, un personatge ple de vida, com si fos realment de carn i ossos, de carn de manera especial, la marca dels grans novel·listes, de fet. Es tracta, a més, d'una intimitat que s'ha convertit en el centre de la novella contemporània, amb un gran relleu no només de la sensualitat sinó també de la sexualitat, d'ençà dels autors russos, de manera especial, que van atreure molt Víctor Català. I així l'autora demostra la seva perspicàcia com a creadora.

UN QUADRE DE COROT

De fet, hi ha un quadre de Baptiste-Camille Corot (1796-1875) que es titula *La Solitude, Souvenir de Vigen*, en el qual veiem una dona, tota sola enmig d'un paisatge esplèndid, “cel i muntanya, muntanya i cel”, com a *Solitud*, amb grans arbres, un cel ennuvolat, amb una ullada de sol que es reflecteix en l'aigua, que no sabem si és d'un riu o d'un llac. Imatge simbòlica i poètica de la solitud. Els crítics d'art, que inicialment no havien comprès el nou paisatgisme de Corot, van trobar finalment la fórmula adient per definir-lo, *nature rêvée*, és dir la naturalesa somniada. I em sembla que aquest pot ser també el paisatge reflectit a la novella. I tota la novella en si, un somni imaginatiu per expressar una experiència de la vida, de la qual en resulta l'assumpció de la soledat, expressada per la sensibilitat d'una notable creadora. En tot cas Víctor Català ha mirat la vida cara a cara i ha descobert, com destaca Hélène Cixous, que “La vida és terrible. Terriblement bella, terriblement cruel, per a qui mira les coses com són”. O per dir-ho amb paraules molt semblants de la nostra autora: “Jo estimo la vida tal com és: dolça i amarga, clara i ombrívola”. Val la pena tenir molt present *Solitud* i ara justament Edicions 62 n'ha publicat una edició per commemorar-ne el centenari.

Solitud és una de les novel·les essencials i més emblemàtiques de la literatura catalana. Força generacions d'estudiants catalans hi han entrat en contacte per obligació, ja que durant molts anys ha estat lectura obligatòria dels cicles d'ensenyament superior. Encara avui no resulta estrany sentir respondre a un univertitari que un dels llibres que més l'han impressionat és *Solitud*. Aquest any se celebra el centenari de la seva aparició. La seva autora, Caterina Albert i Paradís (l'Escala 1873-1966), coneguda amb el pseudònim de Víctor Català, va publicar-la per capítols a la revista *Juventut* entre el maig del 1904 i l'abril del 1905.

Una lectura primerenca de *Solitud* fascina per la contundent intensitat dels esdeveniments que s'hi narren, pel torrent de sensacions i sentiments contradictoris que habiten dins els seus personatges i sobretot pel retrat de la seva protagonista, la Mila, un dels personatges femenins més rics de la literatura catalana. En aquesta primera aproximació, el lector detecta també entre línies unes enormes possibilitats cinematogràfiques en el curs de la història. El director català Romà Guardiet també les va veure i per això va dirigir-ne una adaptació al cinema protagonitzada per Núria Cano, Omero Antonutti, Albert Vidal i Pep Tosar. Recordem una mica la història de *Solitud*...

LA HISTÒRIA DE L'OBRA

La Mila (Núria Cano) s'acaba de casar amb en Maties (Pep Tosar). La parella es trasllada a una ermita perduda al mig d'una muntanya on ell ha trobat feina. La Mila no es trobarà gens còmoda en aquest nou entorn vital, la solitud de la muntanya li provoca un neguit i un malestar constants. L'actitud passiva i absolutament asexual d'en Maties fa que la Mila es trobi no només insatisfeta sinó també frustrada amb una vida imposada. Aquesta sensació de desassossec es veurà incrementada per la presència d'un misteriós personatge anomenat Ànima (Albert Vidal), un caçador furtiu amb qui en Maties té tractes i que acabarà assetjant-la sexualment. Els únics moments de satisfacció els hi proporcionarà en Gaietà, un pastor plàcid i ple de saviesa de qui ella acabarà enamorant-se. La situació entre la Mila, en Maties i l'Ànima esdevindrà insostenible i la Mila haurà d'enfrontar-se a ella mateixa i prendre una dràstica decisió que canviï la seva vida. Romà Guardiet va rodar *Solitud* els mesos de maig i juny

del 1990 a la Seu d'Urgell, però el film no es va poder estrenar comercialment fins al març del 1996. Guardiet no era un neòfit respecte a l'obra de Víctor Català quan es va proposar portar *Solitud* al cinema. L'any 1983 va dirigir un curtmetratge, *Idilli xorc*, sobre l'obra homònima de Català. *Solitud* ja havia tingut una primera adaptació al cinema l'any 1944 amb el títol d'*Adversidad*, dirigida pel cineasta català Miquel Iglesias. Aquest film no va satisfer gens Víctor Català, ja que va considerar que l'esperit de la seva obra havia estat traït. Per aquest motiu, és evident que un dels interessos fonamentals de Guardiet a l'hora d'enfrontar-se a la dura tasca de transformació de les paraules de Català a les imatges en pantalla va ser la fidelitat a l'esperit de la novella, sense frenar, però, la seva llibertat creativa. Així ho explicava el

distorsionada per un entorn que li és hostil i que amplifica molt les seves reaccions als estímuls que li provoca. La fantàstica tasca de Tomàs Pladevall –un dels millors directors de fotografia del cinema estatal– és un element bàsic per assolir aquests propòsits.

EL PUNT DE VISTA DE LA MILA

Sobre el segon aspecte esmentat, el subjectivisme del punt de vista narratiu, calia que l'espectador se sentís habitat per la mirada de la Mila, per la seva manera de veure el món i per la sensació d'opressió i ofec que viu a la muntanya. Sobre aquest aspecte, Guardiet considera que, malgrat que ni la novella ni la pel·lícula recorren a la primera persona per emfasitzar el protagonisme de la Mila, era molt necessari vehicular tot allò que passa en pantalla a través dels ulls de la Mila, de

OMERO ANTONUTTI EN LA VERSIÓ CINEMATogrÀFICA DE 'SOLITUD'

director amb motiu de l'estrena del film: “Parteixo de la base que una adaptació és una recreació que parteix d'una història donada però que pot evolucionar cap a altres llocs. Coses que en el primer impacte semblen absolutament fidels, pot ser que després no ho siguin tant. M'agrada molt quan algú em diu que hem sabut trobar el *feeling* que transmet l'obra”.

Dos aspectes bàsics caracteritzen l'aproximació cinematogràfica a la novella de Català. D'una banda la molt necessària importància del paisatge i l'entorn natural i de l'altra el punt de vista subjectiu de la protagonista, eix vertebrador de la novella, que en la pel·lícula es va potenciar encara més. En relació amb el primer aspecte, el film emfasitza al màxim la convivència de la Mila amb l'entorn natural que l'envolta. L'expressivitat del paisatge es fa tan patent que, com el mateix director reconeix, esdevé un personatge cabdal de la pel·lícula. Calia que la realitat vital de la Mila es veiés visualment

les seves percepcions, sensacions i sentiments.

Els actors del film formen un elenc d'allò més curiós. L'interès fonamental del director era trobar un grup homogeni d'actors que fossin capaços de transmetre tot el ventall d'emocions per les quals transiten a través de la mirada. Per donar vida a la Mila el director volia un rostre poc conegut que pogués resultar alhora sorprenent i versàtil. Després d'un exhaustiu procés de càsting, l'escollià va ser l'actriu Núria Cano. L'actor mallorquí Pep Tosar encarna amb encert tota la passivitat i desmenjament existencial d'en Maties. L'italià Omero Antonutti, recordat per les seves creacions en films com ara *El sur*, de Víctor Erice, i *Padre padrone*, dels germans Taviani, és l'encarregat de dotar de versemblança i humanitat el pastor Gaietà, i Albert Vidal –recentment als nostres escenaris amb *El príncep*– desplega tota la seva gamma de recursos facials per omplir d'animalitat i desig sexual l'Ànima.